
ХУДОЖНЯ ОГІЄНкіАНА

УДК 821.161.2-31

Мар'ян Красуцький

Письменник, м.Кам'янець-Подільський

ГРОНА КАЛИНИ ЧЕРВОНИ **повість (уривок)**

-1-

Потяг до Кам'янця-Подільського запізнювався на дві з половиною години. Причиною цього були часті зупинки, що методично, одна за одною, повторювалися одразу ж за Києвом і тривали аж до Проскурова. Вагон трясло наче під час шестибального землетрусу, немилосердно кидало із боку в бік, що аж дзенькотіли склянки з-під вечірнього чаю, так і недопитого худорлявим, середнього зросту чоловіком з зосередженим поглядом, спрямованим у чорну безвість тихої літньої ночі. А ніч собі розкошувала за вікном, здавалася нескінченною, мчала сталевую колією, залишаючи позаду зубожілі, напівзруйновані, розтерзані війнами, революціями, розрухою, міста, містечка, села України. Скільки їх ще бачитиме він у своєму нелегкому, сповненому тривог і борінь, світлої віри і гірких розчарувань, житті, скільки їх буде на його тернистому, страдницькому шляху...

Огієнко хутко підвівся, підійшов до вікна. Поволі відсунув цупку, вочевидь, добряче накрохмалену, фіранку. Ніч, схоже, потроху відступала. Десь там, далеко попереду, куди поспішав, роздираючи нічну тишу принизливими паровозними гудками, київський поїзд, зарожевів, як це зазвичай буває перед світанком, небокрай. Рожевого кольору ставало дедалі більше. Він якось ніби зовсім несподівано виринув з нічної темряви, із-за фіолетових хмар, що низько нависли над землею, й од того геть усе довкруги наче б також порожевіло, просвітліло.

Коротка ніч відходила. Зароджувався день. Новий день. Ще один. Неспокійний і, поза усілякими сумнівами, нелегкий. Надто же — для нього. Що його чекає у цьому старовинному, з багатою і славною історією, місті? Як воно зустріне його? Чи вдасться йому, Огієнку, виконати цю почесну, державної ваги місію, виправдати високу довіру? Адже те, про що він мріяв, задуми, які виношував у серці сво-

ему впродовж багатьох років, може стати реальною дійсністю. Так, так! Може і стане. Бо він докладе усіх зусиль, зробить все можливе, а водночас і неможливе, щоби Український університет (саме український!) у Кам'янці на Поділлі з'явився і функціонував, щоби діти українців мали змогу і можливість у ньому навчатися, вивчати рідну мову, літературу, інші предмети українською, - щоби викладачі, професура не лише розмовляли, а й читали лекції, писали підручники також українською. Мова ж бо — душа народу, основа нації. Хіба може існувати народ, нація, не поважаючи власної мови, не користуючись нею у повсякденному житті, творчій праці, в усіх своїх діяннях? Звісно, що ні. Дивно, як цього не можуть, не бажають зрозуміти, усвідомити деякі діячі, науковці. Чимало таких є і в їхньому середовищі, у Київському університеті, зокрема, навіть у Міністерстві освіти.

Оце здається, позавчора мав не вельми приємну розмову з досить відомим вченим, професором. Знайомі з ним давно, багато в чому їхні погляди збігаються. А ось тут... Леде не посварилися. «Простому селянинові з твого Полісся чи з моєї Полтавщини бай- дуже на якій мові друкуватимуться книжки та газети, — каже — Він їх однаково не читає і не читатиме. Йому аби землі шмат та щоби хліб з салом до столу...».

Не на жарт розсердився Іван Іванович Огієнко. Хіба ж можна так зневажити трудящу людину, котра працею своєю од світання й до смеркання, день у день, не знаючи спочинку, намагається прогудувати і себе, і дітей своїх, і таких, як оцей пан професор. Бо ж вони, ці панове, інтелігенти, біля землиці ніколи не трудилися, не орали, не сіяли. А блага різні їм подавай, на те ж у них апетит ого який. Так, про мову, книги простому дядькові з Брусилівщини чи з Кобеляків, можливо, розмірковувати й не доведеться - не до того, та й освіти, культури поки що явно не вистачає. Але прийде час — і він усе зрозуміє, що називається прозріє, переконається: по-справжньому щасливим можна стати лише у власній незалежній державі, де і мова своя, народна, українська, і пісня, яку співала ще твоя матінка, як ти немовлям був...

Потяг, цей невтомний роботяга і вічний мандрівник, попихкуючи і посапуючи, долав версту за верстою.

Огієнко, обхопивши обома руками натовлену під час поїздки голову, за усеньку ніч так і не зміг бодай годину-дві поспати як слід (то яксь тривожно-неспокійні думки нав'язливо турбували, то надто гучний стукіт коліс на стиках заважали заспокоїтися, налаштуватися на хороший, міцний сон). Однак не те, зовсім не те хвилювало його наразі. З голови не виходила зустріч у міністерстві, точніше сказати б, у Комісії, що зайнялася діяльністю вищої школи та наукових інституцій і діяла під егідою міністерства. Огієнко також був членом цієї комісії і досить плідно працював у ній. Так от цього червеного ранку Івана Івановича запросили до очільника згадуваної уже Комісії і запропонували якнайшвидше відвідати губернське місто Кам'янець-Подільський для переговорів з місцевою владою стосовно реалізації проекту створення університету. Українського. З українською мовою навчання і викладання.

До Кам'янця Іван Іванович їхав уже у статусі виконуючого обов'язки ректора. На цю посаду Рада Київського українського народного університету обрала його 22 травня 1918 року. Обрала більшістю голосів, при цьому було враховано величезну працездатність і не менш високу наполегливість Огієнка, які він неоднораз демонстрував, виконуючи покладені на нього обов'язки. І все ж вирішальною передумовою нового відповідального призначення стало те, що конче необхідна була сильна, добре відома у демократичних колах особистість, яка могла б спрямувати у єдине русло прагнення місцевої інтелігенції щодо створення вишу, матеріально-фінансову підтримку та допомогу органів міської та губернської влади, широкої громадськості і політичну волю центру, його провладних інституцій.

Саме таким і був професор Огієнко, блискучий вчений-філолог, палкий поборник українства, справжній патріот, самовідданий борець за незалежність Української держави, її соборність та суверенність.

Кандидатуру Огієнка підтримали знані на той час в Україні політичні діячі, відомі вчені.

Згадали при цьому його резонансну, наповнену глибоким змістом промову на святі відкриття Українського народного університету у Києві перед багатотисячною аудиторією. На святі був присутній Генеральний Секретар військових справ Симон Петлюра. Він дуже уважно слухав оратора, схвально кивав головою, аплодував. А щойно виступаючий полишив трибуну (трибуни, власне, не було, так собі — підвищення, з якого оратор добре бачив залу, слухачів, а вони — його), до нього тут же підійшов старшина Чернявський, близька людина з оточення Головного Отамана, запропонував видрукувати виклад виголошеної промови, розмножити його і розповсюдити серед громади — киян, представників інших міст, серед війська.

— Сподіваюсь, пан професор не заперечуватиме проти такого? — запитав, пристукнувши закаблуками. І додав: — То є прохання пана Головного Отамана. Сподобалась йому ваша доповідь.

Звісно, пан професор не заперечував, тож за кілька днів його промова під заголовком «Українська культура» була набрана і видрукована стотисячним накладом в одній з київських друкарень, відтак швидко розійшлася. Її з неабиякою зацікавленістю читали-перечитували сотні, тисячі українських патріотів. Особливо великою популярністю користувався виклад серед військових, молоді.

А ще згадалась доповідь на З'їзді діячів вищої школи. Огієнко у популярній формі, дохідливо виклав найперші завдання української філології, зупинився на проблемах, котрі вимагали невідкладного вирішення, шляхах реалізації наміченого. Головував на з'їзді професор Михайло Грушевський. «А ви молодчина, пане професоре, — мовив, тиснучи Огієнкові руку. — Гарну доповідь підготували. Змістовно, конкретно, якраз на часі. От тільки б здійснити нам усе це. І якнайшвидше...»

— Проскурів... Наступна зупинка — Проскурів. Кому виходити — готуйтеся...

Низенький, миршавий чоловічок в уніформі залізничного службовця догідливо приклав руку до козирка форменого картуза і низько вклонився.

— Дякую, дякую. Мені — до Кам'янця. Ще їхать і їхать... — Огієнко провів залізничника довгим, пильним поглядом і зніяковіло усміхнувся. Видать, знає свою службу неборак, подумав. Старасться, аби не втратити шматок хліба. Он що діється навкруги. Побойща, кров, голод... Люди гинуть, як мухи... І коли воно настане, те омріяне, вистраждане краще життя? Коли вже ти, Україно, станеш вільною і щасливою, багатою? Чи станеш? Маєш стати! Віримо у тебе, у твоїх волелюбних синів і дочок, у твої величезні можливості. От тільки коли наступить твій зоряний час? Чи ж скоро?..

Сидів мовчазний, з виразом глибокої задуми на чолі. Потяг продовжував відстукувати кілометр за кілометром, залишаючи позаду станції, будівлі, ліси й переліски. А йому чомусь вкотре пригадалося (і так виразно, зримо і яскраво, ніби учора те було) дитинство, школярські роки, їхнє злиденне обійстя. Боже, як вони вижили у тій постійній нужді, як повиростали. Батечко помер, переїханий кіньми, коли Іванкові ледве виповнилося два роки, то він і не пам'ятає вітця. Оповідали, що був здоровий міцний і дуже добрий. І їх, дітлахів своїх, любив дуже. Меншеньких Василька, Михайлика, Іванка-мізинчика. Сестричка Палажка була за старшу, на виданні. А Федько й Одарка, мов ті молоді лелечата, уже вилетіли з батьківського-материнського гнізда. Жили окремо і також бідували, як і десятки, сотні мешканців Брусилова.

Після смерті батька увесь тягар сімейних турбот ліг на плечі матінки. Як не намагалася Пріська Петриченкова нагодувати і хоч би якийсь зодягти діточок, та де вже там... Хоч і трудилися усі, хто де міг. То в панській економії, то на плантаціях хмелю в селі Озеранах, буряковому полі багатія Тишкевича. Важкою і виснажливою була та праця, надто ж для малолітніх. Однак давала бодай якийсь заробіток.

Малий Івась допомагає матері, ходить до школи, бо мріє навчитись грамоти. Бути, як вчитель Сливка чи священник Сташевський. Вони для хлоп'яти — взірець. На них прагне бути схожим в усьому. Вчився Іванко добре, усе схоплював одразу, на льоту. Та от лихо: прийшла зимонька-зима, а теплої вдяганки та взуванки катма. У чім ходити до школи? Довелося чекати настання теплих днів.

Брусилівську чотирирічну школу закінчив у 1896-му «першим учнем», як напише згодом у своїй біографії. Допомогли у цьому улюблений вчитель Іван Григорович Сливка, учительки Ганна Кочергова, Олександра Ртищева. Це вони прищепили йому любов до науки, до книги. А священник Никанор Сташевський навчив любові і святої поваги до церкви, до глибокої Віри у Бога. Який він вдячний їм за це, за доброту їхню, за щедрість серця і душі.

Перед очима, наче у калейдоскопі, — роки навчання у Києві. Військово-фельдшерська школа, університет Святого Володимира...

Серпень 1896-го був гарячим, спекотним. Іванко з матусею пішки подолали чималу відстань од Брусилова до Києва. Натомилися — не переказати. Ночували у добрих людей, підкріплювалися окрайцем чорного хліба з цибулиною — що ще могла взяти з собою у нелегку дорогу бідна вдова з малолітнім сином?

Іспити склав успішно і вступив до військово-фельдшерської чотирілітньої школи. На казенний кошт. Нелегко було напочатку, сумував за Брусиліном, за матінкою, братиками та сестрами. Згодом звик. І до суворі, військової дисципліни, і до прискіпливих наставників, вчителів. Серед його найближчих друзів — Юхим Придворов (згодом відомий російський письменник Дем'ян Бедний), Михайло Донець, що став знаним оперним артистом, інші. Вчився добре, багато читав. Навіть сам пробував писати. У липні 1897 року в популярному на ті часи часописі «Сельский вестник», що виходив у Петрограді, з'явилася його перша надрукована стаття «М-ко Брусилінов. Как живут крестьяне». Про тяжке життя простих міщан, байдужість місцевих чиновників до їх потреб і запитів. Як він тішився цією публікацією, як радів! Може, з того й розпочалося його творче життя. Бо розповіді про поліське містечко, його проблеми, що неоднораз з'являлися на шпальтах газет, викликаючи радість в одних, невдоволення, а то й сліпу лють в інших.

Рік одна тисяча дев'яносто сьомий запам'ятався ще однією дуже неприємною подією — згоріла їхня хатина. Як те сталося, з якої причини виникла пожежа — важко сказати. Може, хтось з недобрих людей вирішив зробити прикрість бідолашній вдові — залишити її з дітьми без даху над головою. Трапилося це у червні, на початку літа. Згоріло майже все, мало що вдалося врятувати. Що вже наплакалася Пріська Огієнкова, що сліз пролила. Та що вдієш, сльози горю не зарада. Спочатку жили у сусідів, згодом розпочали будувати нове помешкання замість згорілого.

Він, Іван, чим міг допомагав матері. Навідувався з Києва, щойно дозволяли суворі умови, що панували в школі, займався репетиторством у дітей заможних брусилівчан. Зароблені гроші віддавав матері.

Пригадується, як приніс зароблені кілька карбованців за навчання мови дітей пана Флята. Оддав їх матінці, а вона у сльози: «Помічник ти мій, і що я робила б без тебе». «Нічого, матусю, скоро закінчу військово-фельдшерське, піду на службу. Тоді допомагати му більше», — відказав, міцно обійнявши найріднішу в світі людину.

Дитинство відгомонило, відійшло разом зі спекотливим літом і ясными грозовими дощами та зливами.

О, які то грози з громовицями шаленіли того літа над Брусиліном, Житомирщиною, Києвом. Він саме закінчив навчання, знову ж таки першим учнем, й отримав направлення до Київського військового шпиталю у відділення психічних та нервових хвороб.

Що то за праця була! Постійне спілкування з важкохворими, перебування яких у шпиталю часто-густо не приносило позитивних результатів і закінчувалося смертю нещасних. Не вистачало ліків, а особливо — людського, доброзичливого ставлення до хворих з боку медперсоналу.

Потрібно було відпрацювати тут шість років (за отриману освіту казенним коштом). Та молодий фельдшер не зміг. Після трьохлітньої служби вирішує залишити шпиталь і готується до складання іспиту зрілості при Острозькій класичній гімназії. Він мріє вступити до Київського університету, вивчати філологію, історію. Медицина його явно не приваблює, з нею слід закінчувати поки не пізно. Та військово-медик має право вступу лише на медичний факультет. Що роби-

ти, як бути? Іван Огієнко записується на медичний факультет університету Св. Володимира, а студії слухає на історично-філологічному. Як мовиться, до пори, до часу. Поки не розібралися як слід з порушником університетські мужі. Тимчасом пише прохання на Височайше ім'я, аби дали дозвіл звільнити від обов'язку навчатися на медичному факультеті. Відповіді так і не одержав. Натомість послідувало звільнення з університету у зв'язку з несплатою за навчання.

Іван у розпачі: невже його бажанню — займатися улюбленою наукою так і не судилося здійснитися?

І на цей раз допомогли добрі люди, які зрозуміли його палке прагнення, побачили у ньому неабиякі задатки. Це — декан факультету, професор Т. Д. Флоринський, професор Ю. Я. Кулаковський. То завдяки їм Іван Огієнко навчається на історико-філологічному факультеті. З їх допомогою і за конкурсом дістає Кирило-Мефодіївську стипендію (а це 25 карбованців щомісячно), а також звільнення від плати за навчання. Велика дяка Тобі, Всевишній, і вам, добросерді люди од науки, за щедрість вашу і все те, що зробили, аби він, Іван Огієнко, став тим, ким він є, щоби постать і ім'я його прислужилося нації, Україні...

За спогадами, роздумами про сьогодні, майбутнє — не так власне, своє, як України і українства, про ситуацію, що склалася у державі, не зчувся, як проминули залізничні станції Деражня, Ярмолинці, Балин... Потяг то зупинявся, то, голосно чмихаючи, повільно повз далі. Незабаром і Кам'янець.

— Пане, під'їжджаємо до Кам'янця... Вам, здається, виходити? — просунув голову в чорному картузі з кокардою у вузькі двері купе провідник. І знову, як і під час попередніх відвідин, торкнувся правицею козирка.

Огієнко швидко зібрав речі у подорожню валізу, приготувався до виходу. Ще раз оглянувся довкола: чи, бува, не забув чого? Ні, не забув. Підхопив валізу і попрямував до дверей.

Потяг зупинився якраз навпроти приміщення залізничного вокзалу. Огієнко враз опинився посеред гомінкої юрби пасажирів, що висипали з вагонів з клунками, валізами. Усі кудись поспішали, обличчя в усіх зосереджені, заклопотані. Аж ось і місцева кам'янецька «публіка» — ватага зодягнутих у якесь незрозуміле дрантя, брудних, з давно нечесаним волоссям, хлопчаків. Забігають один наперед одного, штовхаються, обдаровують перехожих добірною лайкою.

Огієнко знає: таких нині по Україні, як і по «всей Русі великій» тисячі. Революція, громадянська війна вигнали цих дітлахів на голодні, неспокійні вулиці, загнали у темні підвали. Ними практично ніхто не опікується, до них нікому немає діла. Їх залишили напризволяще, сам-на-сам з суворою, жорстокою дійсністю. Як їм вижити у цьому жахливому Содомі, як врятуватися од голоду, холоду і людської байдужості, яка вбачає у них лише потенціальних зловмисників, неповнолітніх злочинців? «Щось потрібно робити, щось конче потрібно робити» — борсалася і не знаходила конкретного виходу думка. «Це ж наше майбутнє. Ми не можемо його втратити. Якщо не втратили уже. Тож якраз наразі відкриття тут, у місті над

Смотричем, університету. Можливо, хтось із цих бездоглядних, бомжуєчих підлітків згодом стане студентом, а відтак, одержавши освіту і, відповідно, професію, приносить користь країні, суспільству. Так, треба негайно, рішуче діяти. І якнайшвидше...».

До Технічної школи, яка знаходилася у центрі міста і де попередньо мали розміщуватися університетські приміщення та служби, добрався самотужки. Хотілося пройтися вранішнім містом, подихати свіжим, п'янким подільським повітрям. Та й зімлілі од довгого сидіння ноги потрібно розім'яти. Валіза неважка, клопоту з нею ніякого.

Щойно зійшов з привокзальної площі і здолав метрів зо двісті — триста, як зупинився вражений. У невеликому, охайному палісаднику біля такого ж охайного невеличкого будиночка під червоною черепицею, полум'янів багряно, кроваво великий куц калини. Яскраво червоні грона налитих сонцем плодів важко звисали з тонких, тендітних гілок, та так, що вони аж вгиналися під їх тягарем, ледь не торкаючись землі. Ягоди, хоч було іще задовго до пори справжнього дозрівання — осені, були великі, зовсім спілі, і вогнясто-червоніли на фоні зелених кольорів саду. «Боже, яка неземна краса!».

Сказав це уголос, не приховуючи захоплення. Відтак іще раз повторив: «Яка краса! Це ж треба, щоби ось таке!». Перехожі здивовано озиралися на дивного, інтелігентної зовнішності, чоловіка з валізою, який чомусь зупинився біля опатного будиночка з куцем калини коло дерев'яної хвіртки і так стояв, розмовляючи сам з собою. Дивак якийсь!

Іван Іванович, подумки, подолавши сотні верств, крокував тихими, заквітчаними яблуневими та вишневими садами, вуличками рідного Брусилова, милувався його красою і привабливістю, охайними білостінними хатами земляків.

Онде і їхня, Огієнків оселя. Під солом'яною стріхою, з поплетеним лозняком невисоким тином. У дворі, біля застільного вікна, куц калини. Кетяги важко звисають донизу, горять багряно, вогнясто. «Калина — то символ України нашої, символ її волі і щасливої долі» — тихо мовить Огієнко. І йде далі. У нього так багато справ. Треба поспішати.

Над сивим Кам'янцем — золотава куля сонця...

- 2 -

Кам'янець справив на Огієнка неоднозначне враження. Місто було спустошене війною, брудне. В усьому відчувалася якась підвищена нервозність, тривога. І хоч усі владні структури, органи самоуправління залишалися на своїх місцях і функціонували, як раніше, у їх діях не було колишньої упевненості, рішучості, намагання працювати чітко і злагоджено, з повною віддачею. Це одразу кидалося в очі. Не міг не завважити цього і новопризначений в.о. ректора Українського державного університету, роботи по створенню якого слід було розгортати якомога швидше і повною мірою. Саме з таким завданням і приїхав професор Огієнко.

Ще по дорозі до Кам'янця Іван Іванович вибудував конкретний план дій, накреслив цілий комплекс заходів, які необхідно здійснити уже найближчим часом і на перспективу.

З місцем розташування університету було майже вирішено: для цього мали бути використані напівзруйнований трьохповерховий

будинок Технічної школи та чимала садиба навколо нього. Решту потрібних приміщень слід було ще шукати. Треба було вирішувати ще цілу низку проблем, серед них — фінансову, кадрову та ін.

Доречно зазначити, що спочатку до прохання представників кам'янецької інтелігенції заснувати у місті над Смотричем університет у Міністерстві освіти (серед ініціаторів були голова Кам'янської повітової управи О. Пащенко, заступник голови О. Шульмінський, відомий лікар і громадський діяч К. Солуха та ін.) поставилися негативно, директор департаменту вищої школи професор Ф. Сушицький фактично відмовив подолякам: мовляв, відкрити вищий навчальний заклад такого рівня у периферійному, хай і губернському, місті — то справа нереальна, «ідея фікс». Яка у цьому необхідність? Де взяти такі величезні кошти, хто має їх виділити? міністерство, держава? У цей, справді важкий, кризовий час — час революційних бур і потрясінь, владних перетурбацій про подібне годі було й думати.

Огієнко враховував ситуацію, усі «за» і «проти». Врешті-решт, йому вдалося переконати владців, що університет у Кам'янці має право на існування. І саме університет, державний, український, а не філія Київського Українського народного, як це планувалося раніше. Йому вдалося відстояти свою позицію і перед міністерськими чиновниками, і в уряді. Яких зусиль це йому коштувало — одному Богові відомо. Клопотався, переконував, умовляв. Доводив переконливими аргументами: університет у Кам'янці можливий і навіть конче необхідний. Щодо фінансування, то тут допоможе міська громада, підтримкою якої заручився. Більше того, він представив Комісії офіційні документи — постанову міської Думи про асигнування на потреби університету 1.000.000 карбованців та постанову губернської земської управи про асигнування такої ж суми на п'ять років по 200.000 карбованців у рік. Ще 100.000 карбованців зобов'язалась виділити повітова управа. Крім того, згадувані інституції дали тверду обіцянку виділити 100 десятин землі під університетське господарство і відремонтувати приміщення Технічної школи. Однак обіцяне покищо на папері, нехай і гербовім. А реальні кошти?

Іван Іванович сповна використовує свої повноваження і статус, розгортає бурхливу діяльність, яка, незважаючи на величезні труднощі і перешкоди, приносить певні результати. Та заспокоюватися досягнутими успіхами було ще занадто рано. Він розумів це і продовжував наполегливо, не шкодуючи себе, нехтуючи власним здоров'ям, не даючи собі перепочинку, працювати, вишукуючи все нові й нові можливості, спрямовувати їх на користь справі.

Огієнко постійно зустрічається з представниками влади у місті, з громадськістю, інформує про стан справ, нагальні потреби. Його розуміють, з ним погоджуються, обіцяють.

Неодноразові зустрічі і щирі розмови з головою губернської управи Приходьком, очільником міської Думи Міранським, міським головою Самусем, головою повітової управи Пащенко, заступником міського голови Шульмінським та іншими впливовими людьми вселяли — велику надію і впевненість в успіхові.

Щоб залучити до реалізації програми створення університету якомога більшої кількості кам'янчан (і не тільки) Огієнко виступає у переповненому театрі (нині міський Будинок культури). Тема його викладу — не лише університетські проблеми, а й проблеми української культури взагалі, шляхи її подальшого розвитку. Доповідь триває майже дві з половиною години, після чого професор дохідливо, у доступній формі відповідає на численні запитання аудиторії. Важливе місце у доповіді, відповідях на поставлені запитання відведено розвитку і популяризації української мови. Огієнко наголошував: «Рідна мова — це найважливіша основа, що на ній зростає духовно і культурно кожний народ. У житті кожного народу, а особливо недержавного, рідна мова відіграє найголовнішу роль; рідна мова — то сила культури, а культура — сила народу. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації — нема державності, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найновішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення...».

«Мова — то серце народу: гине мова — гине народ, — підкреслював Іван Огієнко. — Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ...».

Після виступу до доповідача підходили кам'янчани — вчителі, просвітяни, прості громадяни, щиро дякували за змістовний виклад, за те, що відкрив очі на суттєві, життєво важливі проблеми, котрі вимагають глибокого осмислення і невідкладного вирішення.

Запам'яталось сказане літнім ремісником: «Раніше я ніколи не думав про те, що ви, шановний професоре, сьогодні говорили. Зараз неначе прозрів, побачив перед собою світло. Ми — українці, то повинні пишатися цим, розмовляти своєю рідною мовою, шанувати її. Бо хто ми і що ми без неї? Ви вірно підмітили: народ без своєї мови — не народ, а стадо...»

Зацікавлено слухав професора, схвально аплодував ледь не кожному сказаному ним слову зовсім молодий юнак, схоже — студент. Він наздогнав Огієнка уже при виході з театру.

«Спасибі за цікаву, дуже цінну оповідь, — мовив, тиснувши професорові руку. — Давно не чув чогось подібного. І не лише я... Ми, молоді українські патріоти, прагнули і прагнемо мати свою державу, свою рідну мову бачити мовою загального, всенародного спілкування. Велика вам вдячність, що ви з нами, з Україною. І знайте: ми з вами, ваші задуми й ідеї близькі нам. Успіхів вам в університетських справах!».

Щиро підтримав Івана Огієнка, його програму відомий у Кам'янці громадський діяч, організатор і керівник місцевої «Просвіти» Кость Солуха. Кам'янчани добре знали його як чудового лікаря, людину, що завжди готова приййти на допомогу ближньому, шанували за чуйне, відкрите для простих людей, серце. Скількох він урятував від бід, зцілив від різних хвороб, скільком землякам подарував життя і віру в себе!

«Нам так не вистачало і нині бракує таких подвижників, самовідданих патріотів, оборонців українства, як ви, — мовив, вітаючи

Огієнка. — Віряться, що університет під вашим керівництвом і опікуванню стане справжнім центром не лише науки, а й відродження української культури, нації. Вважатиму за високу честь співпрацювати з вами на цій нелегкій, але благородній, благодатній ниві...».

Цікава і корисна у багатьох відношеннях зустріч відбулася в Огієнка з духовним рабином Оксманом. Уже з самого початку перемовин Іван Іванович дав зрозуміти співрозмовникові, що функціонування університету у Кам'янці принесе чимало користь єврейській громаді міста, губернії. Оксман погодився зібрати і передати на потреби університету 100.000 карбованців, а по змозі і більше, за що одержав (звісно, авансом) щире подяку ректора, а також обіцянку заснувати кафедру єврезнавства і приймати до створеного вишу до 25 відсотків студентів-євреїв. Рабин та його оточення залишилися задоволені такою співпрацею на перспективу. Принаймі, подібно в Україні, та й не тільки в Україні, ще не було.

Ділова, плідна розмова відбулася і під час зустрічі з главою польських організацій (у місті, як відомо, мешкало чимало поляків, відтак польська громада тут була досить чисельною і мала неабиякий вплив як на формування громадської думки, так і на стан справ в усіх сферах життя в місті та губернії).

Тадеуш Заленський виявив справжню гостинність, поінформував пана ректора про життя та проблеми громади, діяльність свою і «підпорядкованих» йому осередків тощо. Огієнко висловив побажання клопотатися про відкриття в університеті кафедри полонознавства, аби студенти-поляки приймалися на навчання без обмежень, а також мали доступ до державних стипендій (Заленський, у свою чергу, зобов'язувався в усьому підтримувати університет, допомагати йому фінансово і спонукати до цього всіх поляків міста. Окрім того, пообіцяв 50.000 карбованців («рублів»)..

Університетські справи заповнили професора Огієнка що називається цілковито і повністю. Його робочий день розпочинається рано вранці, а закінчується пізно увечері, а нерідко й уночі. Ділові зустрічі, перемовини, відвідини потрібних людей, установ, оформлення величезної кількості документів... Ніколи й угору глянути. Цілими тижнями не спілкувався з дружиною, дітьми. Причина одна — ніколи, величезна перевантаженість справами. Здається, їм не буде кінця-краю, уже немає ані сил, ані здоров'я, що перевтомлений організм не витримає: трапиться щось непередбачуване, страшне.

Однак професор Іван Огієнко, він же ректор Іван Огієнко, працює ще з більшою напругою, з цілковитою самовіддачею. Для України. В ім'я України, народу українського. Він не може по-іншому. Та й час не жде. Тривожно, неспокійно по всіх усюдах. Все грізніше і гучніше гуркочуть гармати на дорогах, милих серцю українських теренах...

-3-

Доповідь Огієнка міністру освіти Василенку не справила на урядовця позитивного враження. Не так сама доповідь, як той факт, що у провінційному Кам'янці доцільно відкривати університет. «Чи

варто це робити у такій глибокій провінції? — сумнівався пан міністр. — Думаю, що і гетьман на це не погодиться».

Невже усі прикладені зусилля виявляться марними? Іван Іванович чи не вперше гірко пожалів, що міністерське крісло в уряді посідає не Іван Стешенко, справді прогресивний діяч з широким баченням проблем і вмінням знаходити шляхи та можливості для їх вирішення. Життя І. Стешенка трагічно обірвалося у Полтаві 30 липня 1918 року. Замість нього був призначений М. Василенко, і ось-на тобі... Та здаватися Огієнко не збирався. Він використав усю свою ораторську майстерність, неабияке вміння переконувати, виклав стільки аргументів на користь Кам'янецького університету, що міністр врешті погодився доповісти гетьману П. Скоропадському і спробувати переконати його у необхідності створення українсько-го вишу на Поділлі. Отже, ще одна перемога? Незабаром з'явиться розпорядження гетьмана пропускати до нього ректора Кам'янець-Подільського університету без черги. Це сприяє прискоренню, вирішенню цілої низки питань. Багато в чому допомагає директор департаменту Міністерства фінансів Х. Лебідь-Юрчик.

Огієнко працює, шукає. Він ні на мить не сумнівається у тому, що університет таки буде і то якнайближчим часом. Енергії у нього хоч відбавляй. Через багато років, у еміграції, уже колишній ректор, а тоді відомий учений зі світовим іменем, письменник, філософ, митрополит Іларіон зі смутком і ностальгією згадуватиме ті незабутні часи і зізнається, що вони були найкращими, найплодовитішими у його нелегкому житті і творчій праці. Він повторюватиме це неоднораз, широко і відповідально. Кам'янецький період назавше залишився яскравою сторінкою у його житті, в історії Української держави.

Гетьман Павло Скоропадський, його політика не виправдали надій і сподівань українського народу. Масові незадоволення проявлялися дедалі виразніше, уряд, владні структури не зуміли належно впливати на складну ситуацію в країні, взяти під жорсткий контроль важливі процеси, найперше — у політиці та економіці. Важка криза, що панувала в усіх сферах суспільного життя, поглиблювалася і ставала досить загрозливою, майже некерованою. Однак деякі позитивні кроки гетьманом було зроблено. Певною мірою цьому сприяла двогодинна аудієнція ректора Кам'янець-Подільського університету Івана Огієнка і члена комісії по створенню університету професора Ф. Сушицького, які, нічого не приховуючи, доповіли гетьману про всезростаюче незадоволення українського громадянства політикою гетьманату, відсутність чітких, конкретних дій тощо.

Вони також інформували його про стан підготовки до відкриття університету у Кам'янці, просили допомогти у прискоренні вирішення питання. Гетьман обіцяв. І дотримав слова. 17 серпня 1918 року П. Скоропадський підписує «Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету», проект якого підготував Іван Іванович Огієнко.

Огієнко подвоює зусилля, його енергії, працездатності, здавалося, немає межі. Він організовує проведення будівельних та реставра-

ційних робіт по спорудженню і приведенню у належний вигляд університетських приміщень. Сам контролює їх хід та якість. Його щоденно можна побачити на об'єктах. Дає поради, вказівки. Радиться з фахівцями, допомагає із забезпеченням необхідними матеріалами. Огієнко домігся дозволу гетьмана брати з військових складів у Кам'янці все, що необхідно для потреб університету. Екзекутор Д. Чирський, керуючись розпорядженням ректора, на підставі наказу Скоропадського, вивозить із складів, що належать військовому відомству, дефіцитні матеріали, фарбу, інше.

Роботи тривають прискореними темпами. І вже у жовтні 1918 року ще донедавна зруйнована Технічна школа перетворюється на чудовий палац, у якому невдовзі розпочнуть навчання десятки, сотні студентів.

На викладацьку роботу у новоствореному виші ректор запрошує досвідчених професорів й доцентів В. Біднова, Л. Білецького, К. Широцького, Шелудька, І. Крип'яневича, В. Кучера, Ю. Гірняка, С. Балея, Н. Гериновича, В. Бірчака, Б'ялковського та ін.

Добір і розстановка кадрів відповідальних працівників постійно у полі зору ректора. Одним із найперших наказів Іван Огієнко створює університетську канцелярію, а також призначає секретарем правління вишу Д. Коломійцева, секретаря з студентських справ М. Грінченка, бухгалтера Н. Величка, скарбника Ю. Гудзія, помічника бібліотекаря І. Сливку. Новопризначені працівники тут же відряджаються на двотижнєве стажування до київських вишів.

Ректор дає розпорядження провести необхідні роботи щодо ремонту університетської церкви, настоятелем якої запрошує добре відомого на Поділлі релігійного діяча, історика і краєзнавця, протоієрея Юхима Сицінського (нині ім'ям цього українського вченого, патріота названа одна з вулиць у м. Кам'янці-Подільському, встановлена обласна премія його імені, яка щорічно присуджується за визначні досягнення в історичній науці та краєзнавстві).

На посаду університетського лікаря Огієнко запрошує не менш відомого громадського і культурного діяча, висококваліфікованого фахівця у галузі медичної практики Костянтина Солуху, який на той час очолював подільську «Просвіту» і зарекомендував себе з найкращого боку.

Дбаючи про університетське господарство як неодмінну передумову забезпечення належних умов функціонування та життєдіяльності вузу, ректор призначає екзекутором (керівником господарства) досвідченого Д. Мирського.

-4-

Турботи, турботи... З кожним днем їх стає все більше. Здається, упоратися з ними неможливо фізично. Та Огієнко не думає про це. Не лякають його ні труднощі, ні перешкоди. Він постійно у роз'їздах: Київ - Кам'янець, Кам'янець - Київ. Зустрічі, прийоми, перемовини...

У липні ректор Огієнко зустрічається з губернським старостою Кисельовим, наносить візити єпископу Кам'янецькому і Брацлавському Пимену, Кам'янецькому біскупу П.Маньковському. Розмови торкаються різних проблем діяльності університету. Це

конче необхідно, вважає Огієнко. Віра, духовність — це якраз те, що робить людину і державу сильними, здатними подолати усі негаразди на шляху до мети.

У серпні того ж одна тисяча дев'ятсот вісімнадцятого, під час чергової поїздки до Києва, Огієнко порушує питання про заснування при Кам'янець-Подільському університеті богословського факультету. Питання обговорюється у Міністерстві віросповідань (мине зовсім небагато часу і професор Огієнко, одночас будучи ректором, очолить і два міністерства — освіти та віросповідань — і зробить чимало доброго, корисного, обіймаючи ці високі державні посади), на засіданні спеціальної комісії. Головує професор Світлов. В обговоренні беруть участь урядовці, професори Духовної академії, єпископ Никон (Безсонов) — член Державної Думи IV скликання. Розмова точиться гостра, Огієнкові закидають докір, що, мовляв, не всі богословські дисципліни можливо викладати українською мовою. Огієнко блискуче відбиває усі напади, переконливо доводить: українська мова — мова багатомільйонної нації, вона виборола право на існування у наполегливій боротьбі за своє існування і викладати українською усі університетські дисципліни, а серед них і богословські — цілком можливо. Дискусія тривала досить довго, опоненти висували нові й нові аргументи не на користь Огієнка та його прихильників.

І все ж переміг здоровий глузд. Комісія погодилася з пропозицією кам'янецького ректора — було прийнято рішення відкрити богословський факультет, дозволити читання лекцій з релігійних дисциплін українською мовою.

Отже, ще одна, чергова перемога Івана Огієнка, його ідеї, його концепції створення і діяльності української вищої школи, її незаперечного права на існування.

(Далі буде)

Отримано: 01.09.2011 р.